

## МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН У ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНИМ ДІЯННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ ІЗ СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ

У статті проаналізовані окремі новели чинного кримінального закону України, які пов'язані з імплементацією прийнятих Україною на себе обов'язків щодо протидії домашньому насильству, в тому числі і кримінально-правовими заходами. В результаті проведеного компаративістського дослідження положень кримінальних законів окремих європейських країн (Німеччина, Франція, Польща) в частині протидії статевому насильству, виділені положення, які можуть бути використані в національному кримінальному законі.

**Ключові слова:** міжнародні стандарти, статеві свободи, статеві недоторканність, зґвалтування, сексуальне насильство.

The article analyzes certain novelties of the current criminal law of Ukraine, which are related to the implementation of the duties adopted by Ukraine to combat domestic violence, including criminal and legal measures. As a result of a compass study of the provisions of criminal laws of certain European countries (Germany, France, Poland) in terms of combating sexual violence, provisions that can be used in the national criminal law are highlighted.

**Keywords:** international standards, sexual freedom, sexual integrity, rape, sexual violence.

В статье проанализированы отдельные новеллы действующего уголовного закона Украины, связанные с выполнением принятых Украиной на себя обязательств по противодействию домашнему насилию, в том числе и уголовно-правовыми мерами. В результате проведенного компаративистского исследования положений уголовных законов отдельных европейских стран (Германия, Франция, Польша) в части противодействия половому насилию, выделены положения, которые могут быть использованы в национальном уголовном законе.

**Ключевые слова:** международные стандарты, половая свобода, половая неприкосновенность, изнасилование, сексуальное насилие.

**Вступ.** Протягом всього періоду існування людства основну увагу суспільство приділяло вирішенню питань, пов'язаних із захистом особистих прав і свобод людини та громадянина. Основними соціальними цінностями, які забезпечують гідне існування людини в соціальному середовищі є фізична свобода особи, людська гідність, життя і здоров'я кожної людини, честь, недоторканність та безпека. Однією з ключових цінностей прав і свобод людини виступають статеві свободи та статеві недоторканності особи, які в сучасній системі соціальних цінностей займають важливе місце. У свою чергу на державу, як особливий

соціальний інститут, наділений повноваженнями по захисту природних прав і свобод людини, покладаються обов'язки по застосуванню норм деліктного права з метою притягнення осіб, які вчинили правопорушення, що пов'язані з посяганням на права та свободи особи, до юридичної відповідальності [1, с. 122-123]. Серед таких галузей права особняком знаходиться кримінальне право, в якому передбачаються найсуворіші заходи правового впливу – кримінально-правові заходи з ознаками кримінальної відповідальності [2, с. 122-123], що застосовуються до осіб, які посягнули на статеву свободу та статеву недоторканість людини.

**Основний зміст.** Суттєвий вплив на формування і вдосконалення кримінально-правових норм у сфері захисту статевої свободи та статевої недоторканості забезпечило набуття чинності з 11 січня 2019 року Закону України № 2227-VIII (2227-19) «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [3]. Зазначена в Законі Конвенція (Стамбульська конвенція) уніфікувала засади кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з ним, що забезпечило формування більш зрозумілого кримінального закону як для представників судових та правоохоронних органів, так і пересічних громадян [4, с. 321-323], в тому числі і в частині вчинення «статевих» кримінальних правопорушень, а саме: з'явилися гендерно-нейтральні визначення зґвалтування, визначені особливості статевих відносин з малолітньою особою, закріплені в якості підстав для застосування кримінального права діяння щодо вагітних жінок і додатково встановлені окремі види кримінально-правових заходів, орієнтованих на протидію насильству в сім'ї [5, с. 351-355].

Вказані зміни, в тому числі і до кримінального закону, допомагають Україні реалізувати положення Стамбульської конвенції, яка удосконалює кримінальне законодавство щодо боротьби з насильством стосовно жінок та домашнім насильством. Згідно зі статтею 1 Стамбульської конвенції її головною метою є захист жінок від усіх форм насильства. Так, Стамбульська конвенція стала підґрунтям для підготовки та прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», прийнятого Верховною Радою України 07 грудня 2017 року, в якому було надано визначення певних термінів, серед яких можна виділити домашнє насильство та сексуальне насильство [6].

Країнам, які підписали і ратифікували Стамбульську конвенцію рекомендовано виключити з національного законодавства ознаки природного і неприродного способу вчинення сексуального насильства. Відповідно до статті 36 Стамбульської конвенції визначені основні (конструктивні) ознаки, наявність яких забезпечує кваліфікацію умисної поведінки в якості кримінального правопорушення зґвалтування, а саме: а) здійснення, без згоди потерпілої особи, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета; б) здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою; в) примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою [7]. Всі інші ознаки рекомендовано розглядати як кваліфікуючі, тобто ті, що вказують на підвищену ступінь суспільної небезпеки. Так, до кваліфікуючих ознак віднесені: вчинення діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебував у сімейних або близьких відносинах; щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку; щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. У вказаних кваліфікуючих ознаках вже чітко проглядається істотний вплив Стамбульської конвенції, яка створює передумови до більш «широко» підходу щодо визначення індивідуальних аспектів зґвалтування.

Наступним кроком у реформуванні системи «статевих» кримінальних правопорушень стало набуття чинності 19 грудня 2019 року Закону України № 409-ІХ, в якому встановлювалося більш суворе покарання за зґвалтування, вчинене щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди, та появи найбільш суворих покарань (позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років і довічне позбавлення волі) за повторне вчинення зґвалтування та сексуального насильства особою, яка раніше вчинила статеві злочини стосовно осіб, які не досягли чотирнадцяти років або неповнолітніх [8].

Уявляється, що внесеними змінами реформування правового інституту кримінальної відповідальності за посягання на статеву свободу та статеву недоторканність обмежуватись не повинно. Додатковим джерелом інформації для подальшої оптимізації кримінального закону в цій частині можуть і повинні стати напрацювання кримінально-правової доктрини окремих європейських країн [9, с. 342-343], які на відміну від українського суспільства з проблемами сексуального насильства зіштовхнулись значно раніше, оскільки значно раніше живуть в умовах

вільного та громадянського суспільства. До країн Європи, які мають власні підходи щодо злочинів у сфері статевої свободи та статевої недоторканості, слід віднести Федеративну Республіку Німеччини (далі по тексту – ФРН), Республіку Польщу (далі по тексту – Польща) та Французьку Республіку (далі по тексту – Франція).

Так, зокрема, у Кримінальному кодексі ФРН є Розділ XIII, який має назву «Карані діяння проти статевого самовизначення». У параграфі 177 Кримінального кодексу ФРН зазначено, що той, хто всупереч помітній волі особи здійснює сексуальні дії з цією особою або змушує цю особу здійснювати сексуальні дії з нею, або змушує особу до сексуальних дій вчинених з третьою особою або третьою особою зазнає покарання [10].

У кримінальному законі ФРН також в якості злочину визначено не лише зґвалтування, сексуальні зловживання по відношенню до дітей, неповнолітніх, але й дії сексуального характеру, пов'язані з використанням консультативних, лікувальних або обслуговуючих відносин. Також однією з особливостей є кримінальна відповідальність за вчинення сексуального насильства стосовно певного кола осіб: дітей; осіб, які не здатні чинити опір; осіб, довірених винному для консультації, лікування або обслуговування [11]. Зокрема, Кримінальний кодекс ФРН розрізняє сексуальні дії щодо дітей до 14 років і підлітків 14-18 років. ФРН є однією з країн, які підписали Стамбульську конвенцію, але ще не вносили необхідних змін в національне законодавство, вважаючи, що воно в повній мірі відповідає стандартам.

У Кримінальному кодексі Франції злочини, які стосуються статевої свободи та статевої недоторканості, мають специфічну назву «Сексуальні агресії». У статті 222-22 законодавчо закріплено поняття сексуальної агресії – будь-яке сексуальне посягання, вчинене шляхом насильства, примусу, погроз чи обману. До зґвалтування, яке закріплене в статті 222-23, відноситься будь-який акт сексуального проникнення будь-якого роду, учинений стосовно іншої людини в спосіб насильства, примусу, погрози або обману [12]. Однією з характерних особливостей статевого злочинів у Кримінальному кодексі Франції є досить суворі види та розмір покарання за вчинення статевого насильства. Так, за зґвалтування особа карається п'ятнадцятьма роками ув'язнення, у інших злочинах сексуальної агресії покарання становить від п'яти до десяти років. Найменше покарання передбачене за злочин «Сексуальне переслідування», яке дорівнює одному року ув'язнення або штрафу у розмірі 100 000 франків.

Як одна із найближчих наших сусідів Польща має вагоме значення для України щодо удосконалення законодавства, яке має відповідати європейським стандартам. Щодо питання про захист прав на статеву свободу і статеву недоторканість то в Карному кодексі Польщі передбачено Розділ XXV «Злочин проти статевої свободи та моральності». В даному кодексі в статті 197 зазначено, що зґвалтуванням вважається «хто насильством, незаконною погрозою або обманом змушує іншу особу до статевих зносин, або якщо винна особа примушує іншу особу піддатися іншій статевій дії або учинити таку дію» [13]. Кваліфікуючими ознаками зґвалтування визнаються наступні: вчинення діяння разом з іншою особою, щодо особи молодіжного віку (особою молодіжного віку є така, яка на момент вчинення злочину не досягла 21 року), щодо пращура, нащадка, усиновленого, усиновителя, брата чи сестри, або вчинення діяння з особливою жорстокістю. У кримінальному законі Польщі не має чіткого розмежування діянь, які посягають на статеву свободу та статеву недоторканість як окремі видові об'єкти, а також передбачається відповідальність за змушування до статевих зносин особи шляхом обману, зловживання її довірою або обіцяючи майнову чи іншу вигоду.

**Висновки.** Підводячи підсумок аналізу положень Розділу IV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», слід зазначити, що на даному етапі розбудови громадянського суспільства та розвитку соціальної та правової держави, Україна достатньо послідовно впроваджує у національне кримінальне законодавство міжнародні стандарти щодо захисту статевої свободи та статевої недоторканості особи. У той же час існують можливості щодо подальшої оптимізації змісту відповідних кримінально-правових норм шляхом здійснення компаративістського дослідження положень Європейських країн, які мають вагомий досвід у протидії сексуальному насильству, та імплементації цих положень у національне українське законодавство.

#### ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Козаченко О. В., Адаменко К. А. Нові підходи до дефініції закону про кримінальну відповідальність у зв'язку з розширенням меж кримінально-правового регулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*: Збірник наукових праць. Вип. 33. Серія: Юриспруденція Одеса, 2018. С.122-125.

2. Козаченко О.В. Архітектура кримінально-правового впливу: кримінальна відповідальність та стадії її реалізації. *Вісник асоціації кримінального права України*. Харків, 2017. Вип. 2(9). С. 42-62.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. Відомості Верховної Ради. 2018. № 5. Ст. 34.

4. Мусиченко О.М. Зрозумілість кримінального закону як один з факторів забезпечення ефективності кримінально-правового впливу. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія / за ред. проф. О.В. Козаченка, проф. Є.Л. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 320-344.

5. Козаченко О.В. Обмежувальні заходи та їх роль в забезпеченні ефективності кримінально-правового впливу. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 жовтня 2018 року / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред) та ін. Харків : Право, 2018. С. 351-356.

6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.

7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (CETS №210) Стамбул, 11 травня 2011 р. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45>.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статеві свободи та статеві недоторканості малолітньої особи: Закон України від 19.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради*. 2020. № 27. Ст.175.

9. Козаченко О.В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір : монографія. Миколаїв: Іліон, 2011. 504 с.

10. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред., вступ. ст. Д. А. Шестакова ; предисл. Г. Г. Йешека ; пер. с нем Н. С. Рачковой. СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. 522 с.

11. Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. Москва : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. 560 с.

12. Кримінальний кодекс Французької Республіки / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на укр. мову К. І. Мазуренко. Київ : ОВК, 2017. 348с.

13. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на укр. мову В. С. Станіч. Київ : ОВК, 2017. 138 с.